

УДК 338.001.36

**СПОЖИВАННЯ ТА ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ:
СТРУКТУРА, ДИНАМІКА ТА ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО -
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК****Кучеренко Є.В.***ДВНЗ «Національний гірничий університет»*

На основі аналізу статистичних даних щодо доходів та витрат домогосподарств України встановлено їх нераціональну структуру. Порівняння тенденцій змін у структурі витрат українців та населення деяких країн Європейського Союзу виявило суттєве переважання в структурі видатків українців витрат на продукти харчування, оплату житла та комунальних послуг на протиположне задоволення потреб, пов'язаних з розвитком особистості. Ці тенденції пов'язуються з низьким рівнем доходів, які для більшості українців формуються за рахунок заробітної плати. Дослідження рівня мінімальної заробітної плати показало її вкрай низький рівень в Україні, що пов'язано з недотриманням державою соціальних стандартів. Поряд з цим констатовано різке падіння реальних доходів населення України, що стало результатом розгортання інфляційних процесів в економіці. Особлива увага приділена виявленню взаємозв'язку між характером споживання та соціально-політичною активністю громадян, яка є рушійною силою трансформаційних перетворень в країні. Наголошено на необхідності активізації державної політики, спрямованої на зростання добробуту українців як фактору забезпечення прогресивних перетворень суспільства.

Ключові слова: споживання, доходи та видатки домогосподарств, заробітна плата, добробут населення, рівень життя, рівень розвитку демократії, політичні права, громадянська свобода, економічна свобода, постсоціалістичні країни.

UDC 338.001.36

**CONSUMPTION AND INCOMES OF UKRAINIAN HOUSEHOLDS:
STRUCTURE, DYNAMICS AND IMPACT ON SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT****Kucherenko E.***National Mining University, Dnipropetrovsk*

On the basis of analysis of statistics data about Ukrainian households' incomes and expenses their irrational structure is found. Comparison of trends of changes in the structure of expenses of Ukrainians and some EU countries' population has revealed the prevalence of expenses for food, housing and communal payments in contradistinction to needs associated with the personality development. These trends are connected with low level of incomes that are formed from wages for most of Ukrainians. Research of the minimum wage level has showed its extremely low level

in Ukraine, which is connected to non-fulfillment of social standards by the government. Along with this an abrupt drop of Ukrainians' real incomes is stated. That became a result of the inflation processes' deployment in the economy. Particular attention is given to identifying of the relationship between consumption nature and socio-political activity of citizens, which is a driving force of transformations in the country. The necessity of activation of the governmental politics aimed at Ukrainians' welfare increase as a factor of the progressive society transformations' ensuring is highlighted.

Keywords: consumption, households' incomes and expenses, wages, welfare, living standards, level of the democracy development, political rights and civil liberties, economic freedom, post-socialist countries.

Актуальність проблеми У процесі реформування українського суспільства та його переходу до соціально-орієнтованої моделі ринкової економіки в соціальній структурі населення відбуваються значні зміни та перетворення, які, у свою чергу, здійснюють вагомий вплив на інвестиційні процеси, зайнятість, темпи зростання ВВП. Саме тому на сучасному етапі розвитку економіки України проблеми споживання, досягнення високого рівня життя населення та фактори, які визначають його динаміку, набувають особливої актуальності, оскільки від їх вирішення багато в чому залежать як спрямованість, так і характер соціально-економічних та політичних перетворень в країні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Оцінка рівня життя населення нашої країни та динаміка споживчих доходів та видатків цікавить багатьох українських науковців. Так, наприклад, О. Мазур здійснює аналіз структури та рівня доходів населення за період 2009-2013 рр. та досліджує зміни номінальної та реальної заробітної плати українців [1]. Розглядає особливості формування споживчих видатків та описує поняття домогосподарств у своїй роботі Т. Яхно [2]. Досліджує соціально-економічні фактори та аналізує споживання домогосподарств України Ю.Ю. Станкевич [3]. Подібні роботи є доволі актуальними, оскільки привертають увагу до необхідності вирішення соціальних проблем через формування такої державної політики, в якій центральне місце має займати людина, її добробут, а також фізичне та соціальне здоров'я. Іншими словами, увага науковців переважно концентрується на перетвореннях, які можуть спричинити зміну рівня життя людей в країні.

Поряд з цим, не слід забувати про те, що характер як індивідуального, так і суспільного споживання здійснює вагомий вплив

на перебіг трансформаційних процесів. На цю обставину останнім часом звертають увагу дедалі більше вітчизняних науковців, доводячи на емпіричному матеріалі, що політична й соціальна активність населення України як рушійна сила становлення та розвитку громадянського суспільства, яке, у свою чергу, є каталізатором прогресивних економічних та політичних змін в країні, починає себе реалізовувати лише тоді, коли людина досягає певного ступеня задоволеності фізичних потреб [4-6].

В основі названих досліджень знаходиться закономірність, встановлена ще А. Маслоу та К. Альдерфером про пріоритетність задоволення потреб індивіда. Вказані вчені продемонстрували, що впевненість у своїх силах, самоповага, почуття власної необхідності для інших людей і суспільства в цілому, вибудовуються тільки над рівнем базових потреб і є невід'ємною передумовою для становлення особистості та різних проявів її соціальної активності [7].

Таким чином, у вітчизняному науковому середовищі відносно споживання склалося два підходи: виділення факторів, які його зумовлюють, і дослідження самого споживання як чинника суспільних змін. З метою підвищення дієвості державної політики у сфері модернізації економіки України вважається конструктивним поєднання цих підходів.

Метою статті є виявлення на основі статистичних досліджень доходів та витрат домогосподарств України у порівнянні з країнами Європейського Союзу взаємозв'язку між характером споживання та соціально-політичною активністю громадян.

Викладення основного матеріалу дослідження. Перехід України до ринкових відносин призвів до значних змін у регулюванні доходів та видатків домогосподарств, які, в першу чергу, визначають рівень життя населення та загальний добробут суспільства. Слід мати на увазі, що рівень життя – це багатогранне явище, яке залежить від багатьох чинників, починаючи з географічних та закінчуючи загальною соціально-економічною та екологічною ситуацією, а також від стану політичних справ в країні. На рівень життя в тій чи іншій мірі впливають доходи та видатки громадян, а також обсяг та якість товарів, які вони споживають.

Реалії сьогодення свідчать, що для більшості українців основними статтями споживчих витрат є видатки на споживання продуктів харчування. Саме від них в сучасних умовах залежить загальна картина структури споживчих видатків, а масштабами їх змін зумовлюється вдосконалення всього споживчого попиту.

Спостерігаючи за динамікою структури споживання домогосподарств в Україні з 2010 по 2014 рр., можна констатувати доволі невтішну ситуацію (табл. 1).

Таблиця 1 - Структура сукупних витрат домогосподарств України

Структура сукупних витрат домогосподарств	2010	2011	2012	2013	2014
	відсотків				
Споживчі сукупні витрати	90,0	90,2	90,9	90,3	91,6
Продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,2	50,1	51,9
Алкогільні напої, тютюнові вироби	3,3	3,4	3,5	3,5	3,4
Непродовольчі товари та послуги	35,1	35,5	37,2	36,7	36,3
в тому числі					
одяг і взуття	6,1	5,8	6,1	6,0	6,0
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,3	9,6	9,9	9,5	9,4
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,4	2,2	2,3	2,3	2,3
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7
неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4

Джерело: [9]

Згідно з даними таблиці 1, в середньому українська сім'я витрачає близько половини своїх доходів на їжу. Друге місце у структурі споживчих видатків домогосподарств посідають видатки на оплату житла, води, електроенергії, газу та інших видів палива, що в середньому складає 9,5%.

Якщо ж порівняти цей показник з країнами ЄС, то в середньому він становить 6,91% [2]. Що ж стосовно відпочинку і культури українців, то цей показник в порівнянні з європейцями є вкрай низьким і в середньому для наших громадян він складає 1,9 %, а от для громадян країн ЄС – 10,7% [8]. Загалом у порівнянні з розвинутими країнами світу, показник видатків на продукти харчування в Україні є вкрай високим. Так, наприклад, у країнах ЄС частка видатків на продукти харчування має низький показник і складає близько 10 – 15 % від усього обсягу сукупних доходів сімей. Залишок своїх доходів європейці витрачають на дозвілля, подорожі, комунікацію, якісну медицину, освіту, техніку та одяг.

За дослідженнями експертів PIA Рейтинг, які підготували черговий рейтинг європейських держав за часткою сімей на продукти харчування кінця 2014 року, Україна посіла в ньому останнє місце (показник складає 51,9 %), випередивши у негативному сенсі Молдову (42,8%), Казахстан (41,9), Білорусь (37,7%) та Росію (27,7%). Лідером списку з позитивної точки зору став Люксембург, населення якого має найбільш низьку частку витрат на харчування (8,8%) [8].

При цьому слід зазначити, що динаміка видатків населення України на продукти харчування за останній час має тенденцію до зростання. Так, за даними Держкомстату, у другому кварталі 2015 року цей показник досяг 55% [9]. Поряд з цим дуже істотно змінилась якісна та кількісна структура харчування громадян нашої країни. Через постійне подорожчання продовольчих товарів, вона значно погіршилась у бік збільшення продуктів низької споживчої якості.

Ці негативні тенденції розвитку споживчої сфери України пов'язані з низьким рівнем доходів її громадян, адже саме за рахунок доходів населення формує обсяги заощаджень та споживчих витрат, які безпосередньо визначають обсяги роздрібного товарообороту. Як свідчать статистичні дані, протягом останніх років доходи населення нашої країни мали стійку тенденцію до зниження (табл. 2)

Таблиця 2 - Розподіл домогосподарств за рівнем середньо грошових доходів на душу населення, впродовж 2010-2014 рр.

Розподіл домогосподарств (%) за рівнем середньо грошових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн.	2010	2011	2012	2013	2014
До 480,0	0,7	0,2	0,4	0,1	0,1
480,1 – 840,0	7,8	4,8	3,2	2,3	1,4
840,1 – 1200,0	25,9	18,8	12,6	9,1	7,9
1200,1 – 1560,0	27,2	26,7	23,8	21,2	19,2
1560,1 – 1920,0	16,5	20,0	21,2	21,9	23,1
1920,1 – 2280,0	21,9	29,5	14,5	16,6	16,5
2280,1 – 2640,0	-	-	9,3	10,5	11,7
2640,1 – 3000,0	-	-	5,6	6,8	7,8
3000,1 – 3360,0	-	-	3,1	4,3	4,6
3360,1 – 3720,0	-	-	2,1	2,0	2,5
понад 3720,0	-	-	4,2	5,2	5,2

Джерело: [8]

Влітку 2015 року Держкомстат України оприлюднив статистику доходів українців за перший квартал 2015 року, в якому реальні доходи населення знизились на 23,5 % порівняно з аналогічним періодом минулого року. В той самий час витрати населення за звітний період, навпаки збільшились на 12,4%, що є свідченням зростання цін на

споживчому ринку. За звітний період, заощадження українців скоротились на 89,7% порівняно з минулим роком [10]. Такі данні свідчать про те, що українці вимушені економити через подорожчання товарів та послуг, які зросли за перший квартал 2015 року на 20,3 %, а також через зниження своїх реальних доходів. Середньостатистичний громадянин України позбавлений сьогодні можливості здійснення заощаджень. За даними Національного банку, у першому кварталі 2015 року обсяг депозитів українців в банківській сфері скоротився у гривні на 10,1%, а в доларах – майже на 16% [10].

Як відомо, основним доходом для більшості громадян України є заробітна плата. Саме вона сьогодні є головним чинником рівня доходів, які визначають поведінку домогосподарств у сфері споживання та заощаджень. Якщо порівнювати рівень заробітної плати населення України з Європейськими країнами, то можна побачити, що мінімальна заробітна плата українців є самою низькою. Так, наприклад, у 2014 році вона залишалась на рівні 2013 року і склала 1218 грн. (за курсом НБУ це 76,4 євро). За даними Євростату заробітна плата, наприклад, у Польщі складає 405 євро, що в 5 разів більше ніж в Україні, в Словачії – 352 євро (в 4,4 рази більше), в Румунії – 179 євро (в 2,25 рази більше), в Туреччині – 442 євро (в 5,5 разів більше). Найбільший рівень мінімальної заробітної плати зафіксовано серед країн ЄС зафіксовано у Люксембурзі, де вона дорівнює 1900 євро. За Люксембургом йдуть Бельгія та Нідерланди, які зафіксували цей рівень доходу на рівні 1500 євро [11].

Порівняння показників рівня заробітної плати з соціальною і політичною активністю громадян свідчать про певний взаємозв'язок між собою. Розглянуті нами Люксембург, Бельгія і Нідерланди, маючи найвищі показники мінімальної заробітної плати серед країн Європейського Союзу, одночасно являють собою країни з розвиненими демократичними режимами та громадянським суспільством.

Результати аналізу досягнень у розвитку громадянського суспільства та демократії у пострадянських країнах також, в основному, підтверджують вищезазвану тенденцію. В таблиці 3 представлено дані, які зведено за результатами міжнародних рейтингів країн відносно рівня життя населення та індикаторів демократичних перетворень суспільства.

Таблиця 3 - Показники розвитку постсоціалістичних країн за індексом рівня життя населення, рівнями розвитку демократії, стану політичних прав та громадянських свобод, економічної свободи у 2015 році

	Індекс рівня життя населення	Індекс розвитку демократії, стану політичних прав та громадянських свобод	Індекс економічної свободи
Словенія	58	1,93	60,3
Естонія	35	1,96	76,8
Чехія	26	2,21	72,5
Польща	34	2,21	68,6
Литва	63	2,36	74,7
Словакія	36	2,64	67,2
Молдова	128	4,00	57,5
Україна	127	4,00	46,9
Росія	55	6,75	52,1
Казахстан	54	6,75	67
Білорусь	89	7,00	49,8

Джерело: складено за:[13,14]

Індекс рівня життя населення відображає добробут громадян певної країни – чим він вищий, тим нижчим є добробут. Індекс економічної свободи будується за шкалою, де чим нижчим є його значення, тим більш вільним є населення країни. Індекс розвитку демократії, стану політичних прав та громадянських свобод вимірюється за шкалою від 1 до 7, тобто менше його значення відповідає більшому розвитку демократії. Як свідчать дані таблиці 3, країни з більш високим рівнем життя мають і більш активне у політичному та соціально-економічному сенсі населення і, відповідно, більш високі показники соціально-економічного розвитку.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу доходів та витрат домогосподарств України у порівнянні з країнами Європейського Союзу, а також взаємозв'язку між характером споживання та соціально-політичною активністю громадян, приходимо висновку про взаємозалежність цих процесів. Коли більша частина доходів населення витрачається на харчування, реальні доходи постійно знижуються, а найбільшу питому вагу у структурі доходів домогосподарств займає заробітна плата, яка є найнижчою у порівнянні з країнами ЄС, це суттєво впливає на рівень життя та добробут населення країни, а також на стан суспільних перетворень в країні. Виходячи з цього, держава повинна приділити особливу увагу зростання добробуту українців та забезпечення на цій основі прогресивних перетворень суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазур О.Є. Динаміка споживчого попиту в Україні / О.Є. Мазур // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 4. – С. 33-37.
2. Яхно Т.П. Особливості формування споживчих видатків в умовах трансформаційної економіки / Т.П. Яхно, В.В. Дуран // Науковий вісник ЧДДЕУ. – 2014. – № 2(18). – С. 45-53.
3. Станкевич Ю.Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств / Ю.Ю. Станкевич // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 7. – С. 49-52.
4. Пилипенко Г. М. Громадянська культура як фактор економічного розвитку // Економічний вісник Національного гірничого університету – №3 (43).– 2013 – С. 9 –21.
5. Пилипенко А. Н., Пилипенко Ю. И. Роль гражданского общества в институциональной трансформации экономики Украины // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – №2 – 2014. – С.56–77.
6. Литвиненко Н. І. Свобода: сутність, форми та їх емпіричні виміри // Социальная экономика – № 2–3. – 2013 – С. 75 – 83.
7. Маслоу, А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – М. : Психология, 2010. – 124 с.
8. Рейтинг стран Европы по доле расходов семей на продукты питания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/infografika/20151224/1334934663.html>
9. Украинцы тратят на еду большую часть своих доходов – экс-вице-премьер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/business/financial/3592673-ukrayntsy-tratjat-na-edu-bolshuu-chast-svoykh-dokhodov-eks-vytse-premer>
10. Гаврилюк В. Как изменились доходы украинцев в 2015 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apostrophe.com.ua/article/society/2015-06-30/kak-izmenilis-dohodyi-ukraintsev-v-2015-godu-infografika/1907>
11. Офіційний сайт державного управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Рейтинг стран Европы по размеру минимальной заработной платы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mn.ru/multimedia/infographics/164473>
13. Развитие демократии в странах переходного периода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gtmarket.ru/ratings/nations-in-transit/info.
14. Україна в рейтингу економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Ukrainiansinmd.wordpress.com.